

Științe socio-umanistice și culturologie

CULTUROLOGIE VERSUS STUDIUL ARTELOR: ASPECTE DE CUNOAȘTERE ȘTIINȚIFICĂ

CULTUROLOGY VS THE STUDY OF THE ARTS: ASPECTS OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

TATIANA COMENDANT¹,

doctor în sociologie, conferențiar universitar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

CZU 316.7

316.74:7

Subiectul cercetării temei constituie varietatea științelor socio-umanistice însușite prin înțelegerea a două sectoare de activitate științifică – cultură și artă. Ne-am propus să relevăm un adevăr științific cercetat și promovat de savanții din diverse domenii, ce au însușit mai multe moduri de înțelegere a cunoașterii științifice asupra studiului culturii și artelor la diferite etape de dezvoltare a acestor specialități științifice.

Autoarea urmărește o abordare din unghiul de vedere al sociologiei culturii asupra raportului cultură-artă, din perspectiva de studiere a presupuzițiilor epistemologice asupra culturii și artei.

Un alt aspect al demersului nostru este conjuncția analizei culturologice cu cea specifică sociologiei artei. Abordarea sociologică a artei se înțelege ca discurs alternativ în raport cu discursul umanist, respectiv în raport cu știința culturologică și cu istoria artei.

Cuvinte-cheie: cultură, culturologie, artă, studiul artelor, cunoaștere științifică, științe socio-umanistice, relații și raporturi

The subject of the research of the theme constitutes the variety of the socio-humanistic sciences acquired through the understanding of two sectors of scientific activity - culture and art. We set out to reveal a scientific truth researched and promoted by scientists from various fields, who have learned several ways of understanding the scientific knowledge about the study of culture and the arts at different stages of development of these scientific specialties.

The author follows an approach from the standpoint of the sociology of culture on the culture – art relationship, from the perspective of studying the epistemological presuppositions on culture and art.

Another aspect of our approach is the conjunction of the cultural analysis with that specific to the sociology of art. The sociological approach of art is understood as an alternative discourse in relation to the humanist discourse, respectively in relation to the cultural science and the history of art.

Keywords: culture, culturology, art, arts of study, scientific knowledge, socio-humanistic sciences, relationships and connections

Introducere

Inteligența, creativitatea, adaptabilitatea sunt deziderate de importanță primordială în epoca contemporană, devenind sursele-cheie ale unui progres social care integrează diferitele sale dimensiuni: pacea, economia, mediul înconjurător, justiția socială și democrația. Tot mai mult este percepută ideea că dezvoltarea trece prin cultură și educație și că aceste imperative pot deveni realitate socio-culturală numai în măsura în care toți membrii unei colectivități umane le însușesc ca perspectivă și ca obiective de bază în activitatea cotidiană.

¹ E-mail: tatianacomend@gmail.com

Între activitatea practică a oamenilor și activitatea de cunoaștere există o largă interferență. Tipul cunoașterii comune a fost în decursul evoluției societății depășit de cunoașterea științifică și în ceea ce privește cunoașterea societății, a traiului laolaltă al oamenilor, asistăm la același proces de depășire, prin apariția și evoluția sociologiei și a celorlalte discipline socioumane, a cunoștințelor la nivelul simțului comun de către cunoașterea teoretică. A rămâne în cunoașterea societății la nivelul simțului comun ”înseamnă a-i acorda acestuia o autoritate pe care el n-o mai are de multă vreme în celelalte științe” [1 p. 35].

Suntem de acord: „că și în perimetrul socio-umanului, alături de continuitate, pe anumite dimensiuni, între cunoașterea de tip comun (cotidiană) și cea sistematică (științifică) există – și este de dorit să fie așa – deosebiri de esență” [2 p. 10]. Așadar, relația dintre cele două tipuri de cunoaștere este dialectică, de negare și de preluare, implicând “ruptura”, dar și “continuitatea” [3 p. 9].

Analizând trecerea de la cunoașterea spontană a fenomenelor și proceselor sociale la cea științifică, Henri H. Stahl (1901–1991) arăta în *Teoria și practica investigațiilor sociale* (1974, 75) că la nivelul simțului comun cunoașterea are un caracter iluzoriu datorită unei serii de factori. Enculturația, transmiterea culturii de la o generație la alta, are efecte limitative asupra cunoașterii [3 p. 6].

Dintotdeauna reflecțiile cu privire la științele socio-umane s-au grupat în sisteme de cunoștințe, metodele de investigație s-au dorit a fi științifice pentru a se delimita de simțul comun al cunoașterii și a fi validate și recunoscute. Acestea au fost începăturile constituirii unor ramuri ale științelor consacrate ca filosofia, sociologia, psihologia, etc.

Patrimoniului sociologic - sistem de cunoaștere a realității sociale

În concepția lui Traian Brăileanu, unul din cei mai importanți sociologi români, exprimată în lucrările *Introducere în sociologie* (1923) și *Sociologia generală* (1926), sociologia ocupă un loc central în sistemul științelor sociale fiindcă oferă fundamentul teoretic pentru cunoașterea oricărei componente a societății. Societatea capătă o expresie concretă, cea a comunității, iar sociologia studiază comunitatea. „Condițiunea principală pentru cunoașterea existenței unei comunități și pentru desprinderea legilor evoluției ei este contactul comunității cu alte sisteme. Analiza sistemului izolat nu ne va da decât raporturi între părțile sale, între forme neevolutive, raporturi care pot fi prinse în legi statice, pe când evoluția sistemului ar rămâne cu desăvârșire necunoscută, adică însăși existența sistemului respectiv s-ar sustrage cunoștinței noastre” [4 p. 22].

Dimitrie Gusti dăruiește patrimoniului sociologic modalitatea proprie de analiză privind existența unei științe despre societate. Sociologia este un sistem de cunoaștere a realității sociale prezente și explică fenomenele sociale așa cum apar ele în realitatea socială [5 p. 237]. Sociologia este considerată de Petre Andrei ca o știință concretă și empirică care studiază societatea în relațiile sociale stabilite între membrii săi. Societatea are un fundament material, dar ea „e produsul spiritului, e o parte din spirit” [6 p.179].

Relațiile dintre sociologie și celelalte discipline convergente, remarcă Aurelian Bondrea, dezvăluie faptul că sociologia constituie centrul de intersecție al tuturor disciplinelor care se ocupă de diverse domenii ale realității sociale. Aceste relații permit desprinderea notelor definitorii ale culturii, justifică necesitatea modului de abordare sociologic, care permite dezvoltări generalizatoare asupra caracterului social al fenomenului cultural. Cultura nu poate fi înțeleasă decât ca element al ansamblului vieții sociale. Ea reprezintă o rezultantă a schimbului realizat între procesele vieții sociale, în intercondiționarea lor reciprocă (de acumulare, cunoaștere, reflectare, creație și valorizare) [7 pp. 15-23]. Științele s-au dezvoltat și prin ceea ce noile ramuri: filosofia culturii, sociologia culturii, sociologia educației, psihologia educației și multe altele au oferit ca rezultat al cercetărilor de specialitate. Pentru ca sociologia culturii să se dezvolte ca disciplină relativ autonomă și, în același timp, ca ramură a sociologiei, a fost nevoie să se sintetizeze și să se generalizeze rezultate ale tuturor științelor și, pe baza lor, să se dezvolte științele ca atare. Sociologia culturii se subdivide, la rândul său, în componente care își au

contribuția lor specifică la cunoașterea realităților sociale. Astfel, sociologia artelor, sociologia învățământului, sociologia științei, sociologia literaturii, sociologia timpului liber, sociologia comunicațiilor de masă etc. sunt ramuri ale sociologiei culturii [7 pp. 75].

Sociologia culturii are raporturile cele mai strânse cu știința ce studiază valorile în general – axiologia. Sociologia culturii studiază acel tip de acțiune umană – cultură – în/prin care se creează valori, adică actul subiectiv (spiritual) prin care gândim un obiect în sfera unei valori, dar și actul obiectiv prin care creăm bunuri culturale.

Reflecții cu referință la cultură

Din definiția canonică a culturii, dată de antropologul britanic, fondator al antropologiei culturale Edward Burnett Tylor la 1871, putem observa care este extinderea domeniului de referință al culturii. În viziunea lui E. B. Tylor, considerat un reprezentant al evoluționismului cultural, cultura desemnează acel tot complex ce cuprinde științele, credințele, artele, morala, legile, obiceiurile și celelalte aptitudini și deprinderi dobândite de om ca membru al societății.

Definind cultura ca o clasă de obiecte și evenimente dependente de simboluri și considerate în context extrasomatic, Leslie A. White apreciază că aceste obiecte și evenimente pe care le cuprinde cultura se pot grupa în trei categorii:

- a) cele care țin de viața interioară a oamenilor (concepțe, credințe, emoții, atitudini);
- b) cele care aparțin proceselor de interacțiune socială dintre ființele umane și
- c) obiectele materiale produse de om (unelte, artefacte, căi ferate, etc.).

Prin urmare universul cultural are elemente în sfera intraorganică, în cea interorganică și în aceea extraorganică [8 p. 74].

Cultura, spune Abraham Moles, se pretează la o “definiție deschisă”, oricând susceptibilă de corecturi și adăugiri [9 p. 45]. Talcott Parsons și Edward A. Shils atrag atenția în mod deosebit asupra dimensiunii simbolice a culturii, apreciind că un sistem cultural este un sistem simbolic ale cărui componente întrețin mai degrabă relații logice sau de semnificație decât relații funcționale, într-un sistem cultural caracteristica sistemică trebuie să fie coerența, fie sub forma unei consistențe logice fie sub forma unei congruențe semnificante [8 p. 25].

Ca și concept general, cultura creează efecte asupra realității înconjurătoare, ea desăvârșește calea omului spre acțiune. Cultura descrie în cele din urmă demersul acțiunii umane, este corectată, reconstruită în funcție de acest demers. Datorită acestui fapt perspectiva comprehensivă asupra culturii permite diviziuni locale și temporale, evaluări care pun în lumină diferențele fără a manipula aceste deosebiri.

Raportul culturologie – studiul artelor

Știința culturologică, apărută la confluența secolelor XIX și XX, ca disciplină integratoare are menirea să ofere o viziune mai generală despre cultură. Una din definițiile enciclopedice definește „culturologia” (< fr.) ca „știință generală despre cultură și civilizație profilată la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20, în sfera științelor sociale, pe de o parte, în relație cu disciplinele particulare ale culturii (antropologia socială și culturală, sociologia culturii, etnologia), iar pe de altă parte, în legătură cu filozofia culturii și axiologia” [10].

Cuvântul „culturologie” este împrumutat de la antropologul american Leslie White, care la determinat drept domeniul științei care studiază cultura ca sistem cultural [11]. Culturologia este definită ca un studiu integral al culturilor. Această disciplină constituie sisteme integrate cu influență asupra comportamentului uman.

Din cele menționate elucidăm că știința culturologică este o ramură a științelor sociale care se ocupă de înțelegerea, descrierea, analiza și prognozarea științifică a activităților culturale, a sistemelor culturale și a culturii interpretate pe scară largă.

O serie întreagă de cercetări culturologice au oferit elemente probatorii ale ideii de istorie culturală a umanității, ale ideii de continuitate a fenomenului cultural. Ca orice disciplină științifică, culturologia își propune pe lângă acumularea și analiza materialului empiric și înțelegerea semnificațiilor, explicații relevante ale fenomenelor socio-culturale, pe care intenționează să le rezolve acestea, fiind imposibil a le construi fără descrieri adecvate. Un astfel de fenomen al activității social-creative este arta.

Arta, ca mijloc de reflectare prin imagini și transformare a realității sociale, și-a constituit un domeniu sau o relativă autonomă în sfera culturii. Sociologia artei analizează rezultatul creației artistice, privită sub raportul condiționării ei sociale și a naturii sale (caracterizează prin reflectarea societății), activitatea creatoare a oamenilor de artă (artiștii). Totodată, sociologia artei analizează sistemul de fenomene sociale, sistemul de relații dintre grupurile umane, în contextual cărui sunt analizate locul creației, al și rezultatelor difuzării ei în societate.

Abordarea sociologică a artei se înțelege ca discurs alternativ în raport cu discursul umanist, respectiv în raport cu știința culturologică și cu istoria artei. Exemplificările în această linie iau forma unei analize a patru dintre cele mai importante teorii sociologice a secolului XX: *teoria autonomiei relative a câmpului artistic* a lui Pierre Bourdieu (*Cele două piețe ale bunurilor simbolice*, 1971); *teoria sistemului artistic* formulată de Raymonde Moulin (*L'artiste, l'institution et le marché*, 1992); *teoria lumilor artei* concepută de Howard Becker (*Art Worlds*, 1982) și *teoria reprezentărilor sociale* a lui Nathalie Heinich (*Être artiste. Lestransformations du statut des peintres et des sculpteurs*, 1996). Din punctul de vedere al Bourdieu, valoarea operei de artă ia forma unei duble structuri – culturală și economică, raportul dintre cele două instanțe constituindu-se prin opoziție și omologie. Evidențierea caracterului construit al valorii operei îi permite sociologului francez să demistifice mecanismul eronat de „transsubstanțializare” valorică, de „ontologizare” a valorii operei [12].

În pofida aportului esențial adus de Pierre Bourdieu la edificarea sociologiei artei, problematica dominației și distincției, mai ales în condițiile declinului rolului artelor în constituirea capitalului cultural și a hibridării practicilor culturale observate în societatea actuală care este una de masă și nu de clasă, trebuie profund revizuită.

Prin analiza teoriei sistemului artistic formulată de Raymonde Moulin, constatăm că meritul principal al demersului sociologului francez ține de capacitatea sa exemplară de a oferi un mijloc de orientare în lumea artei contemporane și de înțelegere a structurilor și mecanismelor sale de acțiune.

În concepția sociologului american Howard Becker, lumea socială a artei se definește ca o rețea de actori ce cooperează în vederea îndeplinirii de activități specifice, eșalonate între activități rutiniere, formal organizate și repetate în mod strict, și activități instabile, supuse unei schimbări rapide, meritul unei astfel de abordări constând în extinderea analizei spre toate categoriile de actori implicate în producerea artei și aflate în raport de interdependență.

Nathalie Heinich schimbă unghiul de abordare, analizând statutul artistului prin prisma reprezentărilor sociale asociate cuvântului artist. După Heinich, sarcina sociologului este de a degaja rațiunile pentru care actorii lumii artei, pe de o parte, și publicul larg, pe de altă parte, recurg la anumite reprezentări, mai ales atunci când aceste reprezentări sunt mai puțin pertinente în raport cu obiectul lor. Consecutiv, meritul analizei desfășurate în *Être artiste. Lestransformations du statut des peintres et des sculpteurs* este tocmai îmbinarea analizei faptelor istorice cu cea a reprezentărilor sociale, sociologul francez demonstrând participarea celor două dimensiuni – reală și imaginară – la construcția statutului artistului [12].

Fiecărei societăți îi corespund valori și cunoștințe specifice. Dar, dacă conținuturile simbolice variază, funcțiile rămân asemănătoare: să unească și să divizeze noile generații în funcție de exigențele solidarității organice. Pentru a cerceta realitatea în toată complexitatea ei, este argumentat științific de mulți savanți „că frontierele dintre științe n-au nici o însemnătate teoretică, ele pot fi oricând modificate sau chiar anulate” [13 p. 17].

Concluzii

Din cele expuse putem conchide că științele sicio-umane nu comportă ierarhizări axiologice și că e un nonsens să te întrebi dacă știința culturologică sau știința despre artă e mai valoroasă, dar și ca valoare de cunoaștere (și adevăr) propriu-zisă. „A descrie și a înțelege contextualul, particularul, localul în procesualitatea și istoricitatea sa (abordare idiografică specifică disciplinelor umaniste) nu e cu nimic mai puțin important, decât a căuta legități universale (abordare nomotetică, specifică științei)” [2 pp. 18-19]. Geneza, statutul, funcțiile, simbolurile disciplinelor sicio-umane sunt de neînțeles fără a avea în vedere contextul socio-istoric general al exprimării lor pe multiple planuri ale activității umane. „Într-adevăr, principiul unității sau complementarității metodologice este aproape un loc comun în disciplinele socio-umane” [2 p. 67].

Contextul social generează și răspunde unor nevoi prezente pe care cultura, arta, educația le satisfac, dar a cărei finalitate nu o putem anticipa. Ea va fi confirmată sau infirmată de viitorul social. Proiectarea devine în aceste condiții o componentă a politicii cultural-educative care pornește de la evaluarea stării actuale a culturii și identificarea actorilor sociali care realizează acest tip de schimbare.

Legăturile strânse dintre disciplinele care se ocupă de cultură reflectă gradul de integrare a acesteia în ansamblul realității sociale, dovedind că în sistemul contemporan al științelor culturologia își are rostul său specific.

Un cercetător (mobilizator) este un culturolog care aplică teoria în practică și prin urmare, trebuie să aibă cunoștințe de bază despre subiect. Cel mai important lucru pentru culturolog este ca ea/el să înțeleagă legătura dintre dimensiunile culturale care compun o comunitate. În timp ce sociologii nu sunt toți de acord asupra naturii acestei interconectări, toți sunt de acord că caracteristica de bază a societății (și prin urmare a unei comunități care face parte din acea societate) o reprezintă legăturile dintre dimensiunile culturale.

Noi intrăm într-o era nouă a individului, profund marcată de societatea de consum, de instituțiile birocratice disocializante, de criza familiei și în sfârșit, de mass-media și de informatică. Aceste transformări contribuie toate la disocierea integrării puternice în jurul valorilor centrale incontestabile. Pluralul se amplifică în consum, în valori, în modele culturale. Doar o deplasare a opozițiilor, poate reda un sens muncii științifice, făcând-o să participe la apariția unei noi rețele de percepere a lumii și a timpului prin care noi vom comunica, probabil, cu generațiile trecute, dar și viitoare.

Referințe bibliografice

1. DURKHEIM, E. *Regulile metodei sociologice*. București: Editura Științifică, 1974.
2. ILUȚ, P. *Abordarea calitativă a socioumanului: concepte și metode*. Iași: Polirom, 1997.
3. CHELCEA, S. Tehnici de cercetare sociologică [online]. In: *Academia*: [site]. București, 2001 [accesat 18 ian. 2019]. Disponibil: <https://www.academia.edu/17579465/Septimiu-chelcea-tehnici-de-cercetare-sociologica>
4. BRĂILEANU, T. *Introducere în sociologie*. București, 1923.
5. GUSTI, D. *Opere*. Vol. 1. București: Editura Academiei, 1968.
6. SCHIFIRNEȚ, C. *Sociologie*. București: Comunicare.ro, 2004. ISBN 973-711-023-4.
7. BONDREA, A. *Sociologia culturii*. București: Editura Fundației România de Măine, 2006.
8. ZUBENSCHI, M. Sociologia culturii [online]: suport de curs. In: *Academia*: [site]. [accesat 7 feb. 2019]. Disponibil: https://www.academia.edu/10666731/Suport_de_curs_sociologia_culturii suport+de+curs%3A+sociologia+culturii&oq=zubat%C...pdf
9. MOLES, A. *Sociodinamica culturii*. București: Editura Științifică, 1974.
10. Culturologie. In: *Dexonline*. 2009 [accesat 30 mar. 2019]. Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/culturologie/572344>
11. WHITE, L. *Conceptul sistemelor culturale: o cheie pentru înțelegerea triburilor și națiunilor*. New York: Universitatea Columbia, 1975.
12. HIRIȘCĂU, M.-V. *Arta ca activitate socială: avatarurile discursului filosofic asupra artei contemporane*. [accesat 17 feb. 2019]. Disponibil: https://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2011/filosofie/HIRISCAU_RATIU_MARA_RO.pdf
13. HERSENI, T. *Probleme de sociologie pastorală*. București: Inst. de Științe Sociale al României, 1941.